

Oponentský posudek na disertační práci Moniky Kabešové *Mocenské struktury KNV a KV KSČ Pardubice mezi lety 1949–1960*, FF UHK 2023, 236 s. + 2š s. fotografií

školitel: doc. PhDr. Stanislav Holubec, Ph.D et Ph.D.

Disertační práce Mgr. Moniky Kabešové tematicky zasahuje do oblasti působení krajských politických a státních orgánů za vlády KSČ. Předmětem analýzy je skladba řídicích krajských elit a jejich fungování a vzájemná provázanost v počátcích existence komunistického režimu od převzetí moci v únoru 1948 až po vyhlášení socialismu v roce 1960 spojeného s administrativní reformou a zánikem původních krajů.

Autorka se zaměřila na vedoucí funkcionáře KNV a KV KSČ Pardubice, tedy na představitele jednoho ze dvou východočeských krajů, který ve svém území zahrnoval historické Chrudimsko a část Čáslavska. Disertační práce podrobně analyzuje strukturu krajských mocenských elit v její státní i stranickopolitické složce, odhaluje jejich vnitřní proměny v prvním desetiletí komunistické vlády, určuje vzájemné vazby a mechanismy propojení a blíže tak představuje fungování politického a státního řízení v kraji v jeho personální a personifikované podobě a v dobové politické realitě. –

Práce je založena na výzkumu pramenů pocházejících jak z činnosti obou orgánů politické moci, tak z pramenů vzniklých v centrálních orgánech KSČ, a na jejich interpretaci opřené o odbornou literaturu. S ohledem na mocenskou pozici zkoumaných orgánů a jejich vliv na řízení regionu zahrнула autorka do heuristické báze seznámení se s několika teoretickými koncepty postupující zkoumanou látkou. Jedná se o teorii moci, teorii elit a její možnosti pro analýzu chování regionálních elit a také o teorii byrokracie. Vše doplňuje problematikou genderu pro uchopení podoby a vlivu ženského prvku v politickém rozhodování, té však dává zaznít až v kapitole věnované působení žen v krajské politice. Přiblížením zejména zahraničních, ale i domácích publikací, které předkládají koncepty zkoumání elit, mocenského rozhodování a podílu byrokratického aparátu na vládnutí si M. Kabešová vytvořila osnovu základních parametrů výzkumu a jeho hodnotových cílů. Některé z teoretických koncepcí představila v poněkud důkladnějším historiografickém pohledu ve snaze domoci se akceptovatelných východisek, s jejichž pomocí lze provést výzkum získaných dat a jevů a dosáhnout tak co nejpřesnějšího poznání sledovaného tématu.

Východiska byla stanovena citlivě, za klíčové více než stanovení definice moci (s. 14) považují rozhodnutí o použití funkcionální teorie elit, kterou lze aplikovat ve všech existujících patrech regionálních mocenských struktur jak státu, tak vládnoucí KSČ (s. 16). Při pojednání o možnostech využití teorie byrokracie dospívá autorka k závěru, že se výrazně uplatňuje v prostředí národních výborů, v nichž spatřuje svébytné centralizované a byrokratické aparáty, obtížně dosahující při

rozhodování efektivitu, „protože byly omezované politickou vládnoucí mocí, která je používána jako nástroj“ (s. 18). S tím lze souhlasit, je však zřejmé, že vedoucí představitelé zejména vyšších stupňů národních výborů byli také politickými byrokraty. Uplatňovali svou moc nad podřízenými strukturami uvnitř orgánů i vůči orgánu nižšímu, určovali podobu výkonu jejich pracovního dne, takže zjevně tvořili podstatnou část vládnoucí regionální elity, byť omezované stranickou mocí. O stranické byrokracii v krajích to potom platí dvojnásobně, protože na rozdíl od představitelů státu v čele regionálního orgánu již nad sebou nadřazenou politickou moc neměli (kromě centrální stranické byrokracie – vrcholné politické elity komunistického státu). Závěr úvodní části přináší primární specifikaci badatelských východisek pro studium vzniku a podoby transformace mocenských elit Pardubického kraje v daném období a pro přiblížení personální provázanosti stranických a státních orgánů (KNV). V připojeném pojednání je představen český badatelský výzkum v dané tematické oblasti, kde autorka oceňuje rostoucí důraz na výzkum regionálních elit, a prozkoumané prameny. Oproti zažitě praxi je informace o pramenech zařazena až za analýzu literatury.

K tematické náplni, s jejímž teoretickým pozadím seznámila autorka čtenáře v první úvodní části práce, náleží vlastní obsahová materie disertace, členěná do šesti kapitol. Kapitoly jsou dále členěny do podkapitol a dále do číslovaných dílčích článků (bodů?). Vedle nich se však v textu setkáváme s dalšími pasážemi, které mají svůj název, ale nejsou již číslovány. Ve většině případů je uvedený systém pochopitelný, objevují se však body, které by měly být postaveny do pozice očíslovaného textu, a proto bez závislosti na předchozím výkladu (např. agendy krajských elit).

Ke konceptualizaci práce náleží rovněž časové vymezení výzkumu. Rozhodnutí určit je délkou existence tzv. malých krajů považují za zcela správné. Úvahy o možném ukončení výzkumu v roce 1956 jen proto, že byl slovy autorky „v Československu stěžejní“, nejsou vůbec namístě, protože takový mezník by celistvost tématu rozměnil a neumožnil ho uchopit vcelku. Navíc, pravomoci obou řídicích orgánů byly vztaženy na okresy začleněné do nově zřízených krajů, takže jejich fungování v daném teritoriu se odehrávalo paralelně a ve vzájemném prostupu po celou dobu trvání malých krajů.

Předkládané kapitoly mají poměrně rozsáhlé obsahové rozkročení, protože vedle ohlášených a teoreticky podložených dílčích analýz elit a jejich proměn souvisejících s politickým vývojem jsou předmětem rozboru také dvojí krajské volby a působení žen v krajských orgánech. Toto doplnění vyplývá částečně z povahy vývoje padesátých let. Volby představovaly přes svou nedemokratičnost důležitý prvek získávání veřejnosti pro politiku KSČ a nástroj stabilizace její moci, nutné zejména po otřesu způsobeném měnovou reformou. A průzkum zastoupení žen ve vedoucích krajských orgánech a jejich reálné možnosti spoluutvářet krajskou politiku a podílet se

na její praktické realizaci představuje nepochybně správný směr výzkumu fungování dobových regionálních elit.

V první kapitole se autorka zaměřila na výklad ustavení obou řídicích krajských orgánů. Stručně zrekapitulovala historii institutu národního výboru (k jeho předhistorii náleží národní výbory z roku 1918), aby se po té obsáhle věnovala vzniku pardubického KNV a jeho představitelům, konkrétně předsedovi KNV a členům rady, na nichž ji zajímaly sociální, vzdělanostní, genderové, věkové a politické charakteristiky včetně činnosti v odboji a případného věznění za války stejně jako předchozí kariéry. Obdobně tak činí i u stranického krajského vedení, které na rozdíl od KNV existovalo již v období před únorem 1948 a přirozeně zažilo řadu personálních změn ještě před ustanovením KNV a v počátcích jejich existence. Vedle prosazování kádrových představ pražského stranického centra reagovalo zjevně i na fakt, že KV KSČ se staly se zavedením krajského zřízení z orgánů stranické výstavby vrcholným politickým subjektem v nově zřízených krajích, které byly státní správě nadřazené. Tuto skutečnost bylo možné více vyzdvihnout a přesněji tak vyjádřit provázanost politické moci, projevů státní praxe v regionu a kádrové politiky.

Dotvrzuje to druhá kapitola zachycující dopady politických událostí období stalinismu do fungování krajské politiky a personální podoby řídicích elit, která se věnuje výlučně krajskému stranickému orgánu. Předmětem rozsáhlé analýzy jsou dva z případů hledání nepřítele ve vlastních řadách, a sice pardubický a čáslavský případ, každý sám o sobě velmi zajímavý, a byť spojený s celostranickou kampaní represí, měl poněkud odlišná vyústění. Lze tu vyvodit více poznatků: také pardubický KV KSČ měl své „politické kauzy“; na rozdíl od jiných krajů (karlovarský případ, brněnská Šlingova skupina) nezašly represe až k nejtvrdějším trestům; dopad do podřízeného KNV nebyl prakticky žádný; v politických vnitrostranických zápasech účinkovaly různé skupiny funkcionářů s odlišnými vazbami, s původem mimo východočeskou oblast i s různou mírou napojení na ústředí KSČ. Kapitola oceňuje jako jednu z nejpřínosnějších.

Třetí kapitola nás vrací opět do obou struktur krajské moci. Sleduje jejich vývoj v dílčích fázích období po roce 1953 právě na proměnách elit, a to opět nejprve ve státním rámci (KNV) a potom ve stranickém světě. Autorka v počátku kapitoly vymezuje okruh funkcí, jimiž se dále zabývá, na nejužší vedení v obou orgánech a odkazuje se na práci *Nervová vlákna diktatury* z roku 2019, ačkoliv takové vymezení bylo již v literatuře provedeno. Oproti první kapitole představuje jisté omezení rozsahu elity (v ní je analyzována větší skupina funkcionářů – z KNV celá rada, z KV KSČ celý sekretariát), ale odlišný přístup nevysvětluje. Soustředění na klíčové funkcionáře přineslo poměrně jasný obrázek vývoje v personálním obsazení jak KNV, tak KV KSČ, k čemuž napomohlo i podrobnější zohlednění biografie předsedů KNV a vedoucích tajemníků KV KSČ. Stejně jako v první kapitole je před koncem textu zmíněna agenda krajských elit, stranický orgán dostal však přednost před KNV. Kladu si otázku, proč je položka agendy přiřazena (stejně tak v první kapitole)

k analýze osob v nejvyšších patrech krajské moci. Přinejmenším by bylo vhodné ji vyčlenit do samostatné, číslované podkapitoly. Kapitola nově končí samostatně vyznačeným závěrem, který poněkud retušuje výše zmíněnou nelogičnost. U první kapitoly však takový závěr není.

Po třech kapitolách zachycujících proměny vedoucích krajských elit v padesátých letech se čtvrtá kapitola věnuje prvním dvěma poúnorovým volbám do zastupitelských orgánů v roce 1954 a 1957. Jejich porovnání má ukázat možné odlišnosti v přípravách voleb a ve stranické praxi v předvolební kampani. Z textu je patrné, že autorka se již tematické voleb věnovala v diplomové práci a několika publikovaných státech. Kapitulu zahajuje stanovením klíčových otázek pro rozbor a zpřesněním pramenném základny, z níž vycházela. Výklad není pojat chronologicky, ale strukturálně (jednotlivými aspekty jsou např. charakter předvolební kampaně a její propagandistické podoby, výběr kandidátů, agitační střediska, volební výsledky, bezpečnostní aspekt apod.), aby bylo možné lépe odpovědět na stanovené otázky. Tyto jsou v samostatně pojatém závěru kapitoly vcelku uspokojivě objasněny (pozadí volebních kampaní, jejich charakter a funkce), konkrétněji mohl být pojat výklad typologie voleb.

Kapitola o mocenském postavení žen je další rovinou analýzy mocenských struktur řízení Pardubického kraje. Také v její úvodní části je čtenář obeznámen s problematikou genderu a jeho projevů v oblasti politické moci a praxe. Výčet odborných prací je možná zbytečně rozsáhlý, když sice stručně, ale přece jen kompletně přibližuje rozsah zájmu historické vědy o ženskou otázku. Na místě by bylo spíše vhodné sdělit, co konkrétního již dává vědecká literatura o působení regionálních komunistických funkcionářek v politické praxi strany, zvláště pak v období padesátých let. Předmětem výzkumu jsou na rozdíl od předchozích tematik všechny ženy působících v KNV a KV KSČ, tedy nejen členky řídicích grémií, ale také řadové poslankyně KNV a řadové členky KV KSČ. Preferován je správně obecně genderový princip proti funkcionářskému (podle autorky administrativnímu) – všechny členky volených orgánů, nejen jejich funkcionářky. Pozornost věnuje autorka nejprve členkám a funkcionářkám KV KSČ, poté poslankyním KNV. Oproti první a třetí kapitole a názvu práce je však pořadí obráceno, když komunistické funkcionářky dostaly přednost před poslankyněmi KNV. Obě skupiny žen zpřehledňuje autorka nejprve v časovém zařazení (díleční etapy let 1945-1960) a poté přichází na řadu sociální původ, věk, vzdělání a působení v civilním životě, stranická příslušnost, rodinný stav, délka členství ve voleném orgánu, předešlé zkušenosti). Většina zjištěných údajů je popsána v textu, další přinášejí několikrát medailonky a tabulky. Za analýzou každé skupiny následuje zhodnocení, které relevantně vystihuje získané poznatky a má fakticky povahu závěru, kterým končily dvě předchozí kapitoly.

Poslední kapitola se zabývá zánikem Pardubického kraje, a i proto je nepochybně nejkratší. M. Kabešovou zajímá jednak podíl funkcionářů Pardubického kraje, kteří se prosadili také v novém krajském vedení, a to opět nejprve v KSČ a teprve poté na úrovni KNV. Zjišťuje míru prosazení

funkcionářů z Pardubického kraje v obou nových orgánech (na úrovni KNV byli úspěšnější) a jako jisté novum zdůrazňuje, že o připravovaných posunech se v původních orgánech Pardubického kraje nevedla žádná diskuse. Bylo by jistě užitečné v případě vzniku východočeského KNV a KV KSČ porovnat, nakolik byli ostatní jejich klíčoví funkcionáři (ti, co nebyli spjati s pardubickou krajskou elitou) spojeni s hradeckými elitami. Nebo snad všichni „nepardubičtí“ byli původem z hradeckých elit?

Závěr disertace shrnuje všechny dosažené poznatky v uceleném textu a představuje tak logické vyústění celého výkladu. Text práce je doplněn více než devíti stovkami odkazů. Některé mají vysvětlovací nebo věcně praktický odkazový charakter (např. 181 - „*Do tohoto přehledu zahrneme i předsedu Josefa Pospíšila.*“) a mohly být regulérně začleněny do textu. Za zbytečné považuji únavné, plně opakované odkazy na literaturu (běžné zejména ve studentských závěrečných pracích), což již bylo zmíněno; použité krácení dosáhne stejného účinku a odkaz zpřehlední. Práce je doplněna seznamy tabulek, vyobrazení a příloh, kde zejména fotografie funkcionářů vhodně dokreslují text a tak dění v obou krajských orgánech zlidšťují.

V celkové rekapitulaci vyznívá výzkum pardubických krajských mocenských elit v padesátých letech pozitivně. Mgr. Monika Kabešová přistoupila k řešení úkolu opřena o rozsáhlou odbornou literaturu a provedené teoretické vymezení výzkumu. Seznam pramenů a literatury činí v práci úctyhodných čtrnáct stran. Zároveň lze souhlasit s tím, že v zásadě naplnila stanovené cíle, i když v obsahové struktuře práce a výkladu nebyla vždy držena jednodušší linie (pořadí rozboru fungování KNV a KV KSČ se mění). Autorce bych závěrem doporučil, aby pro případně uvažované knižní vydání disertace vyladila obsahovou strukturu, dotáhla některé analytické úvahy do přesnější podoby, nahradila opakování odkazů na literaturu zkrácenými zápisy odkazů a odstranila zbytečné lapsy v jazykovém projevu (větná interpunkce, používání velkých písmen). Dílčí kritické připomínky nemají charakter nepřekonatelných výhrad. Jsou nesené především snahou poskytnout přátelskou radu pro další práci, a takto je možné je chápat i jako základ pro rozpravu při obhajobě. V každém případě splňuje současná podoba všechny náležitě požadavky kladené na disertaci, a proto ji doporučuji k obhajobě.

V Praze 24. května 2023

prof. PhDr. Ondřej Felcman, CSc.